

Pazar Nutuk iki kilitli valizde korunuyor

Şehriban OĞHAN

Atatürk'ün, dünyada uzun söylev rekorunu kıran 400 bin sözcüklü 'Nutuk'u kaleme alış sırasında yanında olan iki kişiden biri Ali Rıza Erdim. Nam-ı diğer Bebe Rıza. Zira o dönem Köşk'te dört tane Rıza var. Hasan Rıza Soyak (Kalem-i Mahsus), İstanbul Mübayaa (satın alma) memuru Köse Rıza (Özak), Köşk'ün ihtiyarı Ankara Erzak Mübayaacısı Baba Rıza ve evrak katibi Ali Rıza Erdim. Erdim, Ankaralılar küçüklere 'bebe' dediği için kendisine öyle seslenildiğini söylüyor. Köşk'ün 'bebe'si, Atatürk'ün diğer önemli kararında da yanında bulunuyor. İsmet İnönü'nün başbakanlıktan ayrıldığını duyuran izin yazısı onun kaleminden çıkıyor...

O İKİ AY BOYUNCA MİSAFİRLER GELMEDİ SOFRA KURULMADI

Okulu bitirdikten sonra devlet hizmetine talip oluştunuz ve göreve başlamanız hakkında bizi aydınlatır mısınız?

- Efendim, ben yetim büyüdüm. Babam Balkan Harbi'nde askerdi; şehit haberini aldık. Konu komşuların yardımlarıyla rüştiyeyi, ardından yatılı olarak idadiyi bitirdim. Hükümet kurulduğu zaman da Büyük Millet Meclisi'nde (BMM) münhal bulunan bir kadroya talip oldum. Ayrıca, askerlikten tecil edildiğimi de öğrenmiştim. Benim için büyük bir fırsat oldu bu ve bir imtihanla tayin edilmiş bulundum.

Kaç yaşındaydınız beyefendi?

- 19-20 yaşlarındaydım. Sonra, BMM'nin Riyaset makamına sahip olan Mustafa Kemal Paşa'nın Kalem-i Mahsusu'nda çalıştım. Orada çalışmakla beraber maaşımı Meclis'ten aldım. Bilahare 1923 senesinde seçim yapıldı. Seçimi müteakip ben tekrar Meclis'e gitmek istedimse de, "Hayır, sen yine maaşını oradan alırsan buraya devam edersin" dediler. O şekilde kaldım. 1962 senesine kadar da Kalem-i Mahsus'ta 40 sene devam ettim. Atatürk'ün seyahatlerine iştirak ettim. Bu seyahatlerde kısmen de kendisinden daima taltif edilmişimdir. Buna misal olarak 1927 senesinde Büyük Nutuk'u yazmaya karar verdiği zamanda...

Nerede?

- Köşk'te. Kalem-i Mahsus ise istasyondaydı. Köşk'ten Kalem-i Mahsus'a bir araba geldi ve aynı anda telefon ettiler. "Her arkadaş birer satır yazı yazsın" diye emredildi.

Yazının metni de belli mi?

- Lalettayın (gelişigüzel) bir yazı yazacak. Herkes birer ikişer satır yazı yazdı ve yine arabaya verdik. Biraz sonra yazılar gelmekle beraber bazılarının (X) işareti konmuştu, bir telefon daha geldi. İşaretili olanlar o arabaya binip Köşk'e gelsinler, diye. Kağıtlar geldiği zaman baktık, birisi Memduh (Atasev)... Bu arkadaşımız Atatürk'le Samsun'a çıkmıştı. İkimiz bindik arabaya, çıktık yukarıya. Paşa'nın odasına girdik, selam verdik. "Ben, tekrar size bir iki satır yazı yazdırayım, alın kağıdı kalemi" dedi. Ben yine biraz kıvrımışım, tabii süratli yazmaktan ötürü. Meclis'te zabıt katipliği yaparken de, süratli yazdığım için bazı kelimeleri Japon yazısı gibi kıvrırdım. Eski yazıyı bilenler bilirler bunu. Bana "Çocuk, siz çok kıvrırıyorsunuz" dedi.

Atatürk diyor bunu!

- Evet, Atatürk. "Çocuk siz çok kıvrırıyorsunuz, siz vesikalari tebyiz edin (temize çekin), Memduh Bey de benim okuyacağımı tebyiz etsin" dedi. Biz o müddet zarfında, yanında, o bir köşede biz bir köşede beraber çalışmaya, yazıları tebyiz etmeye başladık. Fakat biz sabah geldiğimiz vakit o geceden, akşamdan hiç uyumamış hazırlamış. Yerlerden kağıtları toplardık. Ben vesikalari, Memduh okuyacaklarını çalışırdık. Bu tarzda tam iki ay devam etti Nutuk.

Bu çalışma sırasında etrafında insanlar var mıydı, şu veya bu ihtiyacı için? Kahve ister miydi mesela?

- Yatacağı zamana kadar hizmetçisi bulunurdu. Çay içmezdi, kahveyi çok severdi. Sigarayı bol içerdi. Bununla beraber misafirler Nutuk'u yazdığı günlerde nadir geldiler. Devamlı çalıştık ve hatta içmedi de!

37 YILDIR ARŞİVDE KALAN RÖPORTAJ ATATÜRK'ÜN KALEM MEMURU ANLATIYOR (1)
Telefondaki ses heyecanlıydı. Bir arkadaşının elinde Atatürk'ün özel kalem memurlarından Ali Rıza Erdim ile 1973'de yapılmış ve

İçki sofrası yoktu. Yani hiç içmedi diyebilirim.

Ne yemekler yiyordu o günlerde?

- Vallahi yemeklere pek meraklı değildi. Önüne ne konulursa onu yedi. Kuru fasulye pilavı da severdi. Her akşam da yemezdi ama istediği zamanda, kuru fasulye pilavı hazır olurdu. Nutuk bittiğinde biraz rahatsızlandı, rahatsızlanma dolayısıyla...

Tarih 1927...

- Evet. Avrupa'dan iki doktor getirildi. Başvekil o zaman İnönü'yü. Bununla beraber Neşet Ömer (İrdelp) Bey de ilgilendi rahatsızlığıyla. Ecnebi doktorların verdiği raporla Neşet Ömer Bey'in verdiği rapor aynıdır. Yani istirahat muhtaç. Başka bir hastalığı yoktur, sağlam ve sıhhatli ama biraz dinlenmesi lazım diye rapor verildi. Ondan ötürü İstanbul'a gitmeye karar verdim demiş kendisi ve biz 1927 senesinde galiba haziran ayında (Haldun Derin'in kitabında 1 Temmuz 1927) İstanbul'a gittik.

İlk gidiş galiba?

- İlk gidiş. İzmit'te indi, Ertuğrul yatına bindi. İzmit'ten Saray'a kadar muazzam bir karşılama oldu.

Neden "Saray'a kadar" diyorsunuz? İzmit'te biniyor.

- Dolmabahçe'nin önüne kadar bizi devamlı bir şekilde karşılayan insanlar vardı. Motorla, yatla, deniz böylece insan doluydu. O kadar çepeçevre yatın etrafı... Sarayda 1-2 gün istirahati müteakip gençliğe emanet kısmını da orada ikmal etti.

500'ER LİRA ALDIK

Atatürk 'Nutuk' için sizi çağırıyor, 'Nutuk'un yazılmasına başladınız. 'Nutuk'la ilgili bir şeyler söyleyin bize.

- 'Nutuk'u temiz ettikten sonra, ikimize 'Nutuk'un teslimini emretmişler. Biz İstanbul'da Hasanzade (Hasan Rıza Soyak) vasıtasıyla kara gibi, muhteşem bir valiz temin ettirdik. İki anahtarlıydı, biri bende biri Memduh Bey'deydi. İkimiz beraber bulununca açabilirdik valizi, ayrı ayrı açamazdık.

İstanbul'da nereye geldi bu?

- Bu 'Nutuk'u, aldık, yatak odamıza getirdik bıraktık. İstanbul'da Dolmabahçe'deki odamıza. Oda sarayda birinci katta, soldan üçüncü odaydı. Şimdi Nutuk'un bahisleri, mesela Nurettin Paşa, Ali Şükrü vakası... Parça parça mevzuların arasına birer kağıt koyduk. Paşa istediği zaman onu bulur, götürür verirdik. 'Nutuk'u yazmamızdan ötürü ikimize de 500'er lira verdi.

MAAŞIMIN 15 KATI GİYİM PARASI

Özel kaleme girdiniz, ilk seyahatiniz nedir?

- Kalem'de fevkalade bir giyinişim yoktu, bakımsızdım. Beni gördü böyle, "Bu çocuğu giydirin" dedi. Hasan Rıza Bey'e 600 lira vermiş.

Peki o zaman kaç para alıyordunuz?

- 40 lira maaşım vardı galiba. Belki 35 liraydı.

Peki o devre ait makbuzlarınız falan yok mu acaba?

- Hayır, bordroyu bana imzalatıp maaşımı verirdi. Sonra, hayat da o zaman oldukça basitti. Ankara pahalı bir şehir değildi. Gece azami saat 9-10'da köpekler havlardı. Ses yok, seda yok, gelen yok, giden yok. İstasyonla şehir arası tamamen boştu, yeşillikti, bostanlıktı. Bol bol köpek vardı. Yol asfalt değil, tamamen topraktı. Bastın mı tok tok öterdi böyle...

Yani o bakımdan yeni bir elbise yaptırmak için pek sebep yoktu.

- Yoktu. Ankara'da hayat yoktu zaten. Paşa, "O oğlanı giydirin" deyince İstanbul'a gönderildim.

bugüne kadar yayınlanmamış bir röportaj vardı. Soluk almadan, "Niçin yayınlanmamış, kim yapmış, şimdi kimin elinde" sorularını ardı ardına sıralarken, istersem bizi buluşturabileceği teklifini çok sonra algıladım. Nasıl istemem? Birkaç gün sonra, telefondaki sesin sahibi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden hocam Prof. Dr. Alemdar Yalçın ile birlikte, röportajı yapan Gazeteci Seyfettin Turhan'ın kızı Prof. Dr. Belkıs Menemencioğlu'nun (Temren) Ankara'daki evindeydik. Önce röportajın öyküsünü dinledik: Ali Rıza Erdim yaşlanınca (röportajın yapıldığı tarihte 73 yaşında), hatıralarını anlatmak için güvenilir bir gazeteci arıyor ve Seyfettin Turhan'ı buluyor. İki kez buluşuyor ve 10 kaset konuşuyorlar. Ama röportaj her nedense hemen yayınlanmıyor. Babasının bu konuda net bir şey söylemediğini belirten Menemencioğlu buna, "Ya Ali Rıza Bey ölümünden sonra yayınlansın istiyordu ya başka bir şey" yorumunu yapıyor. Turhan, kasetleri özel arşivine kaldırıyor ve orada unutup. Erdim 1995'te vefat edince, Turhan röportajı hatırlıyor ve kasetleri buluyor. Bir bölümünü deşifre ediyor, istediği hızı yakalayamayınca Ankara'da öğretim üyesi olan kızından yardım istiyor ve ekliyor: "Bunun mutlaka yayınlanması lazım." Belkıs Menemencioğlu fırsat buldukça kasetleri deşifre ediyor. Ardından metni, kasetlerle birlikte kontrol için babasına, İstanbul'a gönderiyor. Ancak metin üzerinde karşılıklı konuşma fırsatı bulamadan Seyfettin Turhan da vefat ediyor. Belkıs Menemencioğlu bir süre sonra babasının ikinci eşinden emanetleri geri alıyor. Ancak kasetlerin yalnızca dördü geri geliyor. 37 yıl önce kaydedilen kasetlerden birini dinlememiz için teybe koyarken, kısık sesle söyleniyor: "Babamın vasiyeti, mutlaka yayınlanması lazım..." Ancak vasiyeti yerine getirmek pek de kolay olmadı. Zira röportajda tarihten tarihe, olaydan olaya geçişler, kopukluklar ve tekrarlar vardı. Tekrarları özüne sadık kalarak tek bölümde topladım. Bazı bölümleri, net ifade edilmediği için çıkardım. Tarih ve isimleri Can Dündar'ın 'Sarı Zeybek' ve Ali Rıza Erdim ile birlikte Özel Kalem'de çalışan Haldun Derin'in 'Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken' kitaplarından yararlanarak düzeltmeye çalıştım. Ortaya üç günlük bu yazı dizisi çıktı.

600 lira çok büyük bir para olmalı o zaman için?

- Evet, çok büyük para.

Ödemeyi yapan kim? Genel katip mi?

- Evet, Hasan Rıza Bey gönderdi beni o zaman. Parayı o verdi. Tren pasosunu da o verdi. İstanbul'da terziye gittim. Dört takım elbise yapıldı, pardösü, redingot gibi bir şeyler yapıldı.

Kaç gün kaldınız İstanbul'da?

- Bir buçuk hafta kadar kaldım ve arkadan geldi elbiselerim.

SEN DEĞİL SİZ NEHRİ**İlk seyahatiniz ne zaman oldu?**

- 1926'da olacak galiba... Biz İstanbul'a gitmeden evvel, denizi görmeye, ya Bursa'ya, ya İzmir'e giderdik.

Atatürk'ün 1927'ye kadar, yani Milli Mücadele'nin başlangıcı itibariyle İstanbul'a gitmeyişiyle ilgili bir hatıranız var mı?

- 1927 yılına kadar İstanbul'a gitmeyi hiçbir vakit aklıma getirmemiştir. Yalnız İstanbul'a gidenlerden dönüşlerinde etraflı bilgi istermiş. Yine böyle bir toplantıda Naci Eldeniz Paşa da varmış. Bir ara Atatürk, Eldeniz Paşa'ya, "Paşam, bakın İstanbul'a giden arkadaşlar ne güzel anlatıyorlar, biz de görmüş kadar memnun oluyoruz, gülüyoruz. Siz de sık sık İstanbul'a gidip geliyorsunuz. Sizin de kim bilir ne hatıralarınız vardır? Anlatmanız memnun oluruz" demiş. Eldeniz Paşa da, "Efendim, ben nazariyatın meftunuyum, fiiliyatın masumuyum" demiş. Atatürk de gülmüş, tabir hoşuna gitmiş. Naci Eldeniz Paşa, dedim aklıma geldi. Ama ben bana anlatılanı naklediyorum şimdi... Bir gün Atatürk, Naci Paşa'yı çağırmış ve önündeki haritada bir yeri göstererek, "Bak Paşam, buradan geçen nehrin adı nedir?" demiş. Naci Paşa da, haritaya bakmış "Siz Nehri" demiş. Bunun üzerine Atatürk, "Yahu bu kadar kibarlık olmaz, demiş. Nehir, Sen Nehri'ymiş. Naci Paşa bir zamanlar bizim Paşa'ya Fransızca hocalığı da yapmış galiba.

FOKS'A PAÇAYI KAPTIRMAKTAN KORKUYORDUM**(...Ben bir gün bir pazar sabahı giyindim böyle, gencim, bekarım da o zaman. Parmaklıkta bekliyorum, Yalova'da. Biraz seyrediyorum etrafı, yanımda da Hasan Rızazade (Soyak) duruyor...)****Pek iyi niyetle hazırlanmışa benziyorsunuz..**

- Şimdi, bir de baktık Nesip Efendi Köşk'ten çıktı. Nesip Efendi, Şura-i Devlet'te Osmanlı'dan gelme, sadık bir insan. Meclis'e gelmiş önce. Meclis'ten de Kalem-i Mahsus'a, Köşk'e almışlar. 50-60 yaşlarında. Arap esmeri. Arap lisanı kullanırdı. Biz tabii seyrediyoruz. Hayırdır inşallah, bir şey var... Aşağıdan yukarı doğru baktı, "Efendim, Paşa bir katip istiyor" dedi. Hasanzade bana baktı. Giyinmiş kuşanmışım, bana da biraz acır gibi oldu. Arkadaşlardan da kimse yok, henüz uyanmamışlar. "Siz gidin" dedi. Ben de hemen Arap'a, "köpek (Foks) nerede" dedim. Köpek, Paşa'yı çok kiskanıyor, bu yüzden Saffet Arıkan'ın paçasını koparmış. Ben de bizim paça gitmesin diye korkuyorum. "Bacağının arasında" dedi. "O halde, evvela siz girin, sonra ben girerim" dedim.

Arap paçayı kaptırsın diyorsunuz evvela...

- Benim tansiyon yükselmeye başladı. Her zaman huzuruna çıkıp da yazı yazmış, konuşmuş olmadığım için çekiniyordum. Neyse girdi Arap, ben de girdim. Paşa'nın karşısına oturdum. Foks bacağımın arasında! Ne oynayabiliyor ne oynatabiliyorum bacağımı. Masanın önünde 20-30 açılmış kurşun kalem, 2-3 santimetre kalınlığında hiç kullanılmamış beyaz kağıt. Paşa'nın önüne baktım dizilmiş kitaplar...

SABAH DOKUZDAN AKŞAM DOKUZA AÇ SUSUZ**Hatırladığınız var mı kitaplardan?**

- Hep tarih kitapları. Çalışmaya başladık. O söylüyor, ben yazıyorum. Bir aralık Hasan Rıza Bey geldi. Arza şayan olan kağıtları Paşamıza okudu. O da lazım gelen emirleri verdi. Not aldı. Kartonu kapadıktan sonra; "Paşam dün gece uyumamışsınız, halen de çalışmaktasınız. Arkadaşlar sizden rica ediyorlar, biraz dinlensin, istirahat etsin, diyorlar. Ben de arzularına iştirak ediyorum" dedi. O da, "Bende enerji var. Çocukla çalışıyoruz" dedi. Hasan Rıza Bey beni de düşünmüştü. Çünkü ben, sabah 9'da girdim akşamın 9'una kadar çalışmış oluyordum o sırada... Ne yemek yedim, ne bir şey. O da yememişti. Su içmedim, O da su içmemişti. Kahve de içmedi. Devamlı çalıştık. Sağıma soluma bakamıyorum. Yeni yazıyla yazıyoruz tabii. Dikkat ediyorum yazıya da... Yıl 1931. Atatürk yeni yazı çıktıktan sonra (1928) eski yazıyı hiç kullanmamıştır. Hep yeni yazı. Not ettirdiği kimselere de öyle yaptırırdı. Neyse. "Çocuk", dedi, "Kağıtları topla git. Ben sizi tekrar çağırırım." Kağıtları topladım. Selam verdim, yavaş yavaş çıktım. Saatime baktım, tam 21.00!

ATATÜRK'LE GÖRÜŞMEK İSTEYENLER VE ONUNLA GÖRÜLMEK İSTEYENLER**Yalova'da olunan bir kısım vardı?**

- Şimdi Yalova'da devamlı kalırdık. Yalova'ya itibar edilsin diye. 50 günden fazla kaldığımız da vakidir. Yalova'dan ayrıldıktan sonra da Ertuğrul Yatı ile Florya'ya gider, orada kalırdık. 20-25 banyo alır, biraz dinlendikten sonra,

Dolmabahçe'ye gelirdik. [Ankara](#)'ya ekim başı veya eylül sonunda filan...

Ertuğrul Yata'nda kimler vardı? Kimler bulunurdu, genellikle?

- Mutat arkadaşları bulunurdu. Kılıç Ali Bey, Hasan Cavit, Umumi katibi. Uzun yollar için bizim kalem arkadaşları mutlaka bulunurdu. Ertuğrul denize mütehammil (dayanıklı) değil derlerdi. Zonguldak'a kadar gittiği vakidir, büyük gezinti yapmamıştır.

Atatürk gittiği zaman Yalova'da ne olurdu? Kimler gelirdi? Kimler yerleşirdi?

- Atatürk'le görüşmek veya görülmek isteyenler mutlaka gelirlerdi Yalova'ya ama görüşmüşler midir, görülmüşler midir onu bilmiyorum. Yaverler ilgilenirlerdi onlarla. Yalnız misafirleri görürdük ama kabul edildi mi, edilmedi mi onlardan malumatımız yoktu.

Şimdi siz bir sınıflama yapıyorsunuz Atatürk'le görüşmek isteyenler, Atatürk'e görülmek isteyenler. Bunlardan hatırlayabildiğiniz isimler var mı ve o görülmeye, görüşmeye numaraları nasıl cereyan ederdi o devirde?

- Görülmeler, görüşmeler mutlaka baş yaverin emriyle... Baş yaverin emri olmadan içeriye sinek bile sızamazdı.

Başyaver kimdi?

- Başyaver Rusuhi (Savaşçı) Bey'di. Binbaşı. Galiba Trablus'ta bulunduğu zaman Atatürk orada da görmüş Rusuhi'yi. Devasa bir insan, sık giyinmeyi, gezmeyi severdi. Yalova'da bastonla gezerdi. Biraz zafer sarhoşluğu vardı onda. Neyse, Yalova'dan Florya, Saray ve sonra Meclis'in açılması sebebiyle [Ankara](#). Meclis 1 Kasım'da Atatürk'ün nutkuyla açılırdı.

BELKIS MENEMENCİOĞLU KİMDİR

Prof. Dr. Rüya Belkis Menemencioğlu, ismini, Çürüksülü Mehmet Paşa'nın kızı, Atatürk dönemi [İstanbul](#)'unda güzelliğiyle dillere destan Belkis Hanım'dan alıyor. Zira, Atatürk'ün [Afganistan](#)'a atadığı büyükelçi Ethem Menemencioğlu'nun eşi Belkis Hanım, babaannesi. İsmi gibi ona 16 yaşında modellik yolunu açan güzelliğini de babaannesine borçlu. Tıpkı, 1971'de Türkiye güzeli seçilen ablası Nil Menemencioğlu gibi. Annesi İffet Aslan Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin ardından London School of Economist'i burslu okuyor. Türkiye'ye döndüğünde Milli Gelir Şubesi Kurma görevi veriliyor. Çocukluğu öz babası Bülent Menemencioğlu'ndan ziyade annesinin ikinci eşi Gazeteci Seyfettin Turhan ile geçiyor. Modellik yerine akademik [kariyer](#) yapmayı tercih ediyor, sosyal antropolog oluyor. [Ankara](#) Üniversitesi'nden emekli olan Menemencioğlu doktora tezinden bu yana Bektaşî kültürü üzerine kafa yoruyor.

YARIN: ATATÜRK'ÜN ATEŞİNİ İTFAİYE DE SÖNDÜREMİYOR

7 Kasım 2010